

Zbornik radova *Identitet Like: korijeni i razvitak* sadržava autorske priloge napisane na temelju priopćenja podnesenih na znanstvenom skupu *Identitet Like: korijeni i razvitak*, održanom u Gospiću od 26. do 29. rujna 2007. u organizaciji Instituta društvenih znanosti Ivo Pilar, Hrvatskog instituta za povijest, Gospićko-senjske biskupije, Centra za promicanje socijalnog nauka Crkve HBK-a, Državnog arhiva u Gospiću, Gradskog muzeja u Senju i Udruge Ličana "Vila Velebita", a pod pokroviteljstvom Hrvatskog sabora i supokroviteljstvom Ličko-senjske županije i Grada Gospića. Svrha održavanja skupa bio je pokušaj da se interdisciplinarnim pristupom u prepoznatljivom multiperspektivnom kontekstu što osmišljenije vrednuje fenomen ličkoga identiteta sa svime što se pod time razumijeva ili se može razumijevati, kako bi se sa stajališta svijeta znanja 21. stoljeća, uvažavajući baštinjene obrasce transgeneracijskih iskustava na područnoj razini u nacionalnoj i globalnoj umreženosti, pružio dodatan poticaj nastojanjima da se revitalizira Gorska Hrvatska, prije svega Lika kao njezina stožerna sastavnica.

Kao područje koje svojim geografskim položajem prirodno povezuje različite dijelove suvremenoga hrvatskog potkovičastog teritorija, Lika je prostor od vitalne važnosti za političko, upravno, gospodarsko, prometno i svako drugo funkcioniranje Hrvatske kao cjeline. Unatoč toj, na prvi pogled neupitnoj činjenici, Lika je danas jedan od socioekonomski najnerazvijenijih i sociokulturno najmanje diferenciranih dijelova zemlje. Taj paradoks, koji već dulje vrijeme dominantno prožima Liku, očit je u raskoraku između predodžbe o Lici i stvarnosti koja prevladava u njoj. Naime, tu regiju se na prvi pogled često doživljava kao hrvatsku "diku": prirodno lijep prostor gotovo djevičanske privlačnosti i snažnih gorštaka. No, život na tom području u mnogim kapilarnim pojavnim oblicima prije je sve drugo nego pastoralna.

Mnogi preživjeli elementi baštine iz stare i srednjovjekovne povijesti Like, Gacke i Krbave (npr. japodske gradine, mitreji, jedva primjetni kolotrazi rimskih cesta, ostaci feudalnih tvrdih gradova, otkopani temelji veličanstvene krbavske katedrale, glagoljaška pismenost i dr.) upućuju na zaključak da su ti prostori posjedovali niz sadržaja koji su ih činili dijelom povijesnog razvitka na hrvatskom i širem prostoru prema tadašnjim civilizacijskim mjerilima. Iako nam sačuvani materijalni ostaci i pisani izvori iz tih vremena razmjerno slabo posreduju obavijesti o svakodnevnom životu najširih slojeva, može se pretpostavljati da je ukupna životna dinamika u Lici, Gackoj i Krbavi, prije svega zbog oskudne krške podloge, zacijelo i tada bila bitno skromnija nego što bi se na prvi pogled moglo zaključiti. Unatoč tomu, poneki uistinu fascinantni tragovi ljudskoga stvaralaštva iz toga vremena upućuju na određenu kvalitetu lokalnog življenja, koja se razlikuje od one u kasnijim vremenima.

Novovjekovno ratovanje s Osmanlijama i vojnokrajški sustav u habsburškom imperiju bili su pogubni za današnju Liku, jer su cijelu regiju sveli na marginaliziranu ratničko-graničarsku periferiju. Izazvali su mnoge migracije, koje su dubinski promijenile etnokonzefionalnu sliku pojedinih ličkih područja, a svakodnevni život domaćih ljudi opteretili konfliktima i mnogim drugim nevoljama. Ličanin je tada bio vojnik koji nije “ni 10 koraka izlazio iz kuće bez puške” i seljak koji “plugom pluži po tvrdu kamenu, / stoku pase po голу strmenu” i jedva preživljava “u najvećem znoju, jadu i bijedi”, koji je više gladan nego sit. Sve je to dulje vrijeme spriječavalo svaki razvoj, a znatno je smanjilo čak neke elementarne oblike svijesti o potrebi za njima. Istodobno su visok stupanj senzibilnosti i stalna aktiviranost obrambenih mehanizama zbog izravne sučeljenosti s nesigurnošću i opasnošću u sve više devastiranom sociokulturnom krajoliku stvarali povoljne uvjete za formiranje graničnih stajališta i povremene provale društvenih napetosti različitog intenziteta.

Pisci koji su u doba prosvjetiteljstva pohodili današnju Liku, ponajviše stranci, divili su se njezinim prirodnim i povijesnim znamenitostima, ali ne i “barbarskim” osobinama stanovnika, koje su kritizirali zbog tobožnje lijenosti ne uzimajući u obzir objektivne uvjete života u sredini u kojoj nije nedostajalo jedino “zdravog zraka i vrlo oštre prirode koja stvara muževne i hrabre vojnike”, kako je 1777. primjetio senjski kanonik i otočki župnik Ivan Dominik Vukasović. U doba romantizma prevladavala je predodžba o neustrašivom i nadasve odanom Ličaninu koji “ne pozna straha, nit’ se boji zerna, niti praha”, kako se u

preporodnom zanosu 1835. izrazio Ljudevit Vukotinović, odnosno o Ličaninu koji je, ako zatreba, spreman umrijeti “za Cara, Bana, Domovinu”, isticale su hrvatske novine 1848. godine. U drugoj polovici 19. stoljeća nastala je po mnogome paradigmatička slika Nikole Mašića iz Otočca, koja prikazuje Ličanina u tradicionalnom koloritu s kožnom, torbom, pogačom, nožem i štapom, osobu postojana karaktera i racionalne fizionomije, što na svoj način dočaravaju neke fotografije s početka 20. stoljeća.

Godine 1900. u Zagrebu je objavljena knjiga *Lika i Plitvička jezera*, zbirka putnih uspomena prirodoslovca Dragutina Hirca. Naslovnica knjige, posvećene “uspomeni za krst časni i slobodu zlatnu palih junaka kršne Like”, jedna je od vjerojatno najljepših i najmaštovitijih naslovnica neke knjige o Lici uopće, a na temelju svega što se na njoj vidi lako se stječe dojam da je Lika prije stotinjak godina bila gotovo pravi mali raj na zemlji.

No, stvarnost je bila posve suprotna: većina stanovnika tadašnje Ličko-krbavske županije živjela je 1900. u seoskim naseljima s manje od 500 stanovnika. Poljoprivredom se bavilo 92,60% stanovnika Županije. Stambeni uvjeti bili su rudimentarni: ljudi su živjeli u skromnim drvenim nastambama, pokrivenim šindrom, a u pravilu su to bile prizemnice. Nepismenost, a s njom i neukost, bila je vrlo rasprostranjena. Kad se tome dodaju nepogodno krško tlo, ekstenzivna agrarna proizvodnja s nerazvijenom tehnologijom (70,31% svih plugova u Ličko-krbavskoj županiji 1895. imalo je drvenu konstrukciju i drveno ralo), usitnjeni posjedi zbog ograničenog opsega obradivog zemljišta i raspadanja kućnih zadruga kao i tradicionalni život prema običajima koji su se prenosili s koljena na koljeno, nije čudo da je ukupna produktivnost ljudskog rada bila prilično niska, da žetve u ličkim kotarevima nisu davale dovoljno žita ni za prehranu domicilnog stanovništva, da je glad bila vrlo česta i da su se mnoge, ionako skromne ljudske energije u zapuštenoj Lici konstantno iscrpljivale u neimaštini koja je generirala sama sebe. U potrazi za kruhom i boljim životom mnogi su Ličani potkraj 19. i početkom 20. stoljeća počeli napuštati zavičaj. Odlazili su u europske i prekomorske zemlje, osobito u Sjedinjene Američke Države, a mnogi u Slavoniju i druge bogatije sredine. “Jadna Liko, / Izorala plitko / Posijala ritko, / Pa ‘ajde u Slavoniju / Tražit’ hrane”, govorilo se tada.

Ne može se zaniijekati da su u 20. stoljeću u Lici postignute vidljive promjene i značajni razvojni pomaci, ali je napredak bio spor, mučan i pun zapreka, te se ostvarivao ponajviše na rubu modernizacijskih procesa na hrvatskom tlu u cjelini. Tijekom 20. stoljeća u Lici su se provodili

neizbježni civilizacijski imperativi (npr. elektrifikacija, asfaltiranje cestovne mreže, obrada zemlje strojevima, telefonizacija i sl.). Pritom nije temeljito prestrukturiran cijeli sociokulturni krajolik na način na koji su preoblikovane pojedine arhaične sredine u drugim europskim zemljama. Obje Jugoslavije, kraljevska i socijalistička, zanemarivale su perifernu Liku i njezine stvarne potrebe, a nešto malo industrijskih pogona u drugoj polovici 20. stoljeća imalo je uglavnom ekstenzivno obilježje. Ulaganja su sve do novijeg vremena bila krajnje nedostatna, a domaće razvojne energije preslabe. "Željeznicu dobiti će Lika / Kad već neće imat stanovnika", pjevao je Antun Gustav Matoš. Prvi vlak stigao je u Gospić gotovo 60 godina nakon Zagreba, a moderna autocesta preko Like sagrađena je tek prije nekoliko godina. Društveno-politički uvjeti u 20. stoljeću bili su krajnje promjenjivi, međunacionalni odnosi nesređeni, prelamanje ideoloških opreka (fašizam, komunizam) drastično, a ratovi (osobito Drugi svjetski rat i Domovinski rat) traumatična iskustva s teškim posljedicama (ljudske žrtve, materijalne štete). Masovna nepismenost svladana je tek u posljednjih pola stoljeća, ali su upravo u tom razdoblju depopulacijski procesi u Lici poprimili kataklizmičke razmjere. Lika je 2001. imala tek jednu četvrtinu stanovnika u odnosu prema stanju 1900. godine, te je u samo jednoj generaciji od prenaseljenog postala rijetko naseljen prostor.

Lika je i danas u općoj predodžbi lijepa sredina, ali je u životnoj stvarnosti izrazito deprivirana. Dovoljno je npr. samo površno usporediti izdašnost zagrebačke regije s ličkom da se uoče gotovo ekstremne disproporcije. U Lici i danas prevladavaju oskudni seoski krajolici, mnogi su njezini resursi ograničeni, stalno nastanjeno radno aktivno stanovništvo je malobrojno, a proizvodni učinak po stanovniku nizak. Dakako, koncepcije moguće revitalizacije Like na osnovi klasične industrijalizacije u postindustrijskom svijetu nisu više vjerojatne, a čini se niti poželjne. Zapravo, okosnica ličke budućnosti, uz napredne tehnologije, mogli bi postati "zdrav zrak" i "oštra priroda", dakle, ono što je stoljećima simboliziralo komparativni nedostatak ličkoga ozemlja. Ako bi se uzroci zaostajanja Like dugoročno pretvorili u njezine prednosti, a ujedno bi zaživjeli novi oblici gospodarenja uklopivi u koncepciju održivog razvoja, to bi mogla biti prigoda da se postupno smanji raskorak između predodžbe o Lici i stvarnosti u njoj. Zapravo, bila bi to prigoda da kvaliteta modernog življenja i mogućnosti za slojevitiju artikulaciju ljudskih motivacija na toj hrvatskoj kralježnici, uz očuvanje nekih kapitalnih resursa (npr. pitke izvorske vode) i uvažavanje

autentičnih vrijednosti, optimalno uhvate i drže korak s razvojnim smjerovima suvremene Hrvatske, Europe i svijeta.

Identitet Like: korijeni i razvitak, gdje se okupilo 75 znanstvenika i drugih sudionika, bio je po mnogome najveći znanstveni skup, dosad održan u Lici i o Lici. Tijekom njegova održavanja otvoren je Područni centar Instituta društvenih znanosti Ivo Pilar u Gospiću, znanstveno-istraživačka jedinica sa zadaćom da u suradnji s relevantnim čimbenicima iz svijeta znanosti u Hrvatskoj i izvan nje proizvodi kreativnu energiju i pokuša pružiti intelektualnu potporu dugoročno održivom procesu kvalitativne preobrazbe suvremenog prostora Like i Gorske Hrvatske.

Zbornik radova *Identitet Like: korijeni i razvitak* sadržava 54 autorska priloga, recenzirana i kategorizirana na način uobičajen u znanstvenoj zajednici, u rasponu od izvornih znanstvenih radova do prikaza i osvrtu, tematski grupiranih u pet cjelina unutar dva sveska. Prvi sadržava četiri uvodne rasprave i cjelinu "Povijesni aspekti ličkog identiteta". Uvodne rasprave posreduju uvid u temeljna polazišta i osnove identiteta Like. Cjelina "Povijesni aspekti ličkog identiteta" donosi 19 radova o različitim temama - od stare povijesti Like preko srednjovjekovnih i ranonovovjekovnih iskustava do 19. i 20. stoljeća. Drugi sadržava cjeline "Društveni i gospodarski aspekti ličkog identiteta", "Etnološki, vjerski i jezični aspekti ličkog identiteta" i "Kulturološki aspekti ličkog identiteta". Prva cjelina raščlanjena je na tematske sklopove "Demografija, migracije i socijalni identitet Like" (šest radova) i "Gospodarstvo, održivi razvoj i okoliš u Lici" (četiri rada). Drugu cjelinu čine "Etnološke i antropološke teme" (tri rada), "Crkva i identitet Like" (četiri rada) te "Jezik i književnost" (tri rada). Treća cjelina sadržava tri rada u tematskom sklopu "Spomenici i starine", pet tematskih radova unutar naslova "Fragmenti identiteta Like" i tri rada u sklopu "Pamćenja i sjećanja".

Imajući na umu naslov Zbornika, može se reći da je prva knjiga uglavnom posvećena korijenima ličkoga identiteta u prošlosti, a druga pretežno sadašnjem i budućem razvitku Like kao dijela Hrvatske.

S obzirom na zastupljenost više znanstvenih polja i grana, uglavnom društvenih i humanističkih, te interdisciplinarnost i multiperspektivnost radova zastupljenih u Zborniku, kao i s obzirom na činjenicu da autori ne pripadaju samo različitim institucijama, nego i različitim znanstvenim smjerovima, te da slijede pomalo raznolike metodologije i pravila izrade i opreme znanstvenih radova u skladu s uzusima njihovih matičnih znanosti, zbornik

*Identitet Like: korijeni i razvitak* odražava niz specifičnosti u izvedbenim nijansama. Istodobno nastoji svojom ujednačenošću u nekim osnovnim parametrima što komunikativnije izaći u susret potencijalnim korisnicima.

Uz zahvalu na ovome mjestu autorima koji su napisali svoje radove i strpljivo čekali njihovo objavljivanje, kao i svima koji su u međuvremenu na bilo koji način pripomogli, neka ovaj dvosveščani zbornik *Identitet Like: korijeni i razvitak* stigne u ruke svima koji se osobno ili profesionalno zanimaju za ličke teme, sa željom da njegova dijaloški motivirana otvorenost urodi novim nadama za Liku.

*Željko Holjevac*